

מדיניות ישראל כלפי המלחמה באוקראינה: "הפיל והבעיה היהודית" / שי שבתאי

הפלישה הרוסית לאוקראינה יצרה עבור ישראל דילמה מהותית במדיניות, שכן במערך השיקולים שלה נוצרו מתחים מובנים, שהקשו על יצירה של מדיניות קוהרנטית. המתח העיקרי שהוצג כבסיס לשיקולים הישראליים היה מצד אחד המחויבות הבסיסית לארצות הברית ולמערב, והרצון להמשיך בדיאלוג חיובי על הסוגייה האיראנית ובמכלול הפלסטיני; ומן הצד האחר הרצון לשמור מול רוסיה את ההסכמות על חופש הפעולה במסגרת המב"ם (המערכה שבין המלחמות) בסוריה למניעת הנוכחות האיראנית וחימוש חזבאללה, והחשש מדחיקת הרוסים לזרועות איראן – כפי שאכן קרה.

על אף שרוב הדוברים והפרשנים הישראלים התייחסו לכך כשיקול המוביל ואף הבלעדי, היו מתחים נוספים שהשפיעו על קבלת ההחלטות:

זהות המנהיגים. מצד אחד ניצב הנשיא הרוסי ולדימיר פוטין, המנהיג הרוסי הכי פרו-ישראלי בהיסטוריית היחסים בין המדינות, ומי שטיפח מערכת יחסים קרובה עם מנהיגי ישראל לאורך השנים. מן הצד האחר נשיא אוקראינה ולודימיר זלנסקי, יהודי ששימר לאורך השנים זיקה לישראל. חשיבותה בעיני שניהם הפכה אותה

בחודשים הראשונים, שלא ברצונה, למוקד תחרות על תמיכה ולגיטימציה.

הקהילות היהודיות. בשתי המדינות ובישראל קהילות יהודיות מפוארות, שהיו ערש הקמתה של התנועה הציונית. עד למלחמה כינו רוב הישראלים את היהודים ממדינות אלה "רוסים", ולאחר פריצתה התחוויר עד כמה מדובר בזיקה לשתי קהילות נבדלות. חשש כבד עלה לגורלן של שתי הקהילות, זו שחוה את המלחמה בפתח ביתה וזו שעלולה להיפגע מעמדה ישראלית נגד רוסיה.

המיצוב הבינלאומי. מצד אחד ישראל מקיימת מחויבות אידיאולוגית-תפיסתית עמוקה למערב, שעומדת בבסיס היחסים המיוחדים עם ארצות הברית – יחסים שהם בלב אסטרטגיית הביטחון הלאומי שלה. במקרה זה גם מדובר במהלך, שהוא על פי כל פרשנות סבירה של החוק הבינלאומי תוקפנות לא לגיטימית של רוסיה, ושנלווים אליו פשעי מלחמה מובהקים של הכוחות בשטח. מצד אחר, היותה של ישראל מדינת לאום מבוססת דת מקרבת אותה למדינות, שבהן הלאומיות והדת ומאבק עליהן הן רכיב מרכזי בזהות – דוגמת הודו, רוסיה, ברזיל ומדינות במזרח התיכון, ומקשה עליה להעדיף באופן מוחלט ערכים ליברליים על פני תפיסות לאומיות.

לכן הצטרפה הדילמה כיצד להיעתר ללחץ התודעתי המשולב של זלנסקי ושל הדמוקרטים בארצות הברית, בלי שהדבר ייצור תקדים להיבטים רלוונטיים לישראל: האיראני (עידוד לוותר והסכם

בתחום נשק הגרעין) וההפלסטיני (לחץ להסדרה מדינית במאפיינים לא נוחים לישראל).

הפער מול גישת ארצות הברית. מלכתחילה ברור שהאמריקנים, שאינם יכולים להתערב במלחמה ישירות באופן מובהק ומפגינים חולשה, מוכנים לדחוף את המלחמה "עד האוקראיני האחרון". הם אינם מגלים רגישות מספקת לקורבנות בקרב לוחמים ואזרחים "בצד שלהם", סוגיה שהיא שיקול מרכזי באסטרטגיה הישראלית של הפעלת הכוח. במישור הגאואסטרטגי הייתה אי הבנה להחלטה האמריקנית, שמשמעותה דחיקת רוסיה לשנים רבות לכיוונה של סין, היריבה העיקרית של ארצות הברית.

ההיבט הנוסף שהשפיע על קבלת ההחלטות היה המחסור במידע ובהבנה של הסכסוך. לישראל לא היו את הכלים העצמאיים להבין ולחזות את גודל החולשה הצבאית של רוסיה, ומנגד את עוצמת ההתנגדות האוקראינית הנתמכת במודיעין ובסיוע חומרי אמריקני ואירופי. הנכונות של שני הצדדים להמשיך להילחם באכזריות ולהקריב מאות אלפי לוחמים ואזרחים למען מאבק על השליטה, במה שהוא יחסית אזורי ספר עבור שתיהן – ומרגע שסוגיית השליטה בקייב ירדה מעל הפרק – שונה גם הוא במהות מהגישה הישראלית הנטועה עמוק בתוך המלחמה הפוסט־הרואית. גם "הפלירטוט" הרוסי עם סוגיית השימוש בנשק גרעיני יצר קושי בישראל להבין את הקורה.

בשל כל אלה לא נמצאה, ועדיין לא נמצאת ישראל במצב שבו היא יכולה להתעלם מהמלחמה ולהתייחס אליה בחזקת רחוק מהעין רחוק מהלב. במצב שבו "הפיל" (המלחמה) נקשר ב"בעיה היהודית" (ישראל וקהילות יהודיות) היא נקטה כמה מהלכים:

תיווך. המהלך הנועז ביותר היה להיכנס עמוק לתוך הסכסוך, באמצעות ניסיון לתווך בין הצדדים ולעצור את המלחמה בסוג של הסדר כבר לאחר מספר שבועות. הכישלון הרוסי בהשתלטות על קייב והשגת שליטה מלאה במדינה, שהתחוור לאחר שבועות מספר, היה יכול לאפשר מהלך כזה. ראש הממשלה נפתלי בנט נסמך על מערכת היחסים הקרובה עם שני הצדדים בניסיון לעצור את שפיכות הדמים וההרס, שאכן הגיע לממדים ניכרים בשל הימשכות המלחמה.

מאמץ זה נערך תוך הפגנת עמדה עצמאית יחסית מול הגישה האמריקנית, שכאמור חתרה במובהק להמשך המלחמה כדי להחליש את רוסיה בטווח הארוך. ישראל הוכיחה בכך מידה של גישה אחראית בין-לאומית, שזכתה לנקודות חיוביות בבירות האירופיות ובמזרח התיכון, וניסתה לקצר מלחמה בין שני צדדים קרובים, יחסית, לה, שמבחינתה טוב לא יכול לנבוע מהימשכותה. המאמץ נכשל בשל הפער הלאומי והתרבותי שהצדדים נמצאים בו, וחוסר היכולת של שני המנהיגים – מסיבות פנימיות – להיעתר להצעות פשרה. התיווך הגיע לסיומו בשל הפערים בין הצדדים, ומשברים ביטחוניים ופוליטיים מבית שחייבו את מלוא תשומת הלב של בנט.

הייתה זו הוכחה נוספת עד כמה חוסר היציבות הפוליטי בישראל מקשה על ביצוע מהלכים אסטרטגיים ומדיניים ארוכי טווח.

גישה פומבית דואלית. במה שנראה כמו חלוקת עבודה מוסכמת, הוביל שר החוץ יאיר לפיד מדיניות של השתתפות בגינוי המדיני הבין-לאומי לרוסיה על תוקפנותה. מנגד, ראש הממשלה שימר את היד המושטת לרוסיה. ישראל נמנעה בהצבעות גינוי באו"ם, ושימרה את קווי התעופה בינה ובין רוסיה תחת הטיעון של צורך להמשיך ולקיים קשר עם הקהילה היהודית במדינה. לצד זאת הקפידה לממש את ההחלטות הבין-לאומיות לחרם על גורמים רוסיים, אף שחלק משותפיו היהודים של פוטין ניצלו את חוק השבות להעביר את נכסיהם לישראל. הממשלה הנוכחית תחת בנימין נתניהו ממשיכה בגישה זו.

סיוע הומניטרי. לצד הושטת יד הומניטרית לאזרחי אוקראינה בדמות סיוע אזרחי ורפואי והקמת בית חולים זמני, התמקדה הפעילות בסיוע ליהודים ובקליטתם בישראל. סיוע ניתן גם לקהילה היהודית ברוסיה, וישראל הפכה למקום מקלט לאלפי צעירים יהודים שברחו מגיוס כפוי. גם בסוגיה זו התעורר ויכוח בין מי שרואים בישראל כמדינה יהודית ומקלט ליהודים במצוקה, למי שציפו שהגישה הישראלית תהיה אוניברסלית יותר, ותכלול קליטה גם של פליטים שאינם יהודים.

אי אספקת נשק. ישראל נמנעה, וממשיכה להימנע מאספקת נשק לאוקראינה, לא התקפי ולא הגנתי, בדמות יכולות ההגנה

האקטיבית שהנשיא זלנסקי לוחץ – לעיתים בצורה מדינית תוקפנית – על אספקתם. מעבר לנימוק המדיני, והרצון להימנע משיבוש של הפעילות הצבאית הרוסית ויותר מכך למותם של חיילים רוסים מנשק ישראלי, יש בסוגיה שיקול נוסף: הרצון שאמצעי לחימה מתקדמים, שאמורים לשמש ביום פקודה במערכה התקפית והגנתית מול איראן וחזבאללה, יפלו בידי הרוסים שיעבירו אותם לאיראן, כפי שדווח שנעשה עם מערכות נשק מערביות. החיסרון הוא שישראל גם מאבדת פוטנציאל להתנסות מבצעית של מערכות הנשק מול איומים רוסיים ואיראניים. יש דיווחים ולפיהם ישראל מעבירה לאוקראינה מידע על הנשק האיראני שהרוסים מפעילים.

על אף שנראה כי הפעילות הישראלית בסוגיית המלחמה באוקראינה אינה מבוססת על אסטרטגיה לאומית קוהרנטית, הנותנת מענה ניואנסי ומיטבי למתחים הבסיסיים, הרי שבמבחן התוצאה ישראל רושמת לעצמה מאזן מורכב שעדיין נוטה לחיוב. היא אומנם זוכה לביקורת על החלטתה שלא להיעמד בצורה ברורה לצד אוקראינה והמערב, כולל מצד ממשל ביידן. מנגד היא זוכה להערכה על עמדתה העצמאית וליותר הבנה לצורכי הביטחון שלה בסביבה לא יציבה ורווית אתגרים, שומרת על ערוצי תקשורת עם ההנהגה הרוסית, משמשת משענת באמצעי לחימה ובידע צבאי רלוונטי לתהליכי ההתחזקות של צבאות נאט"ו וקולטת יהודים העולים משתי המדינות.

עם זאת, על ישראל להיות מודעת לדינמיות של המצב ולהשתנותו. המעורבות ההולכת וגוברת של איראן באמצעות אספקת אמצעי לחימה לרוסיה, וכפועל יוצא ההתקרבות בין שתי המדינות כולל בהיבטים צבאיים; סבב הקרוב הלחימה בעצימות גבוהה בין הצדדים במחצית השנייה של 2023, וביטויים נוספים של פשעי מלחמה רוסיים; התגברות הסיוע האירופי והאמריקני לאוקראינה בשל הלחץ הבלתי פוסק של זלנסקי; והתחזקות מעמדו של האחרון (איש השנה של הטיים) והפיכתו לאחד מהמנהיגים המשפיעים בדעת הקהל בעולם כיום. כל אלה מחייבים את ישראל לדייק את המקום שבו היא עומדת בין הצדדים.

רצוי שמהלכים אלה יהיו מבוססים על הבנה טובה יותר של תמונת המצב באוקראינה ובזירה הבינלאומית, על תהליך עבודת מטה עמוק, על דיוני חשיבה סדורים וגמישות בקבלת ההחלטות ובהוצאתן לפועל. לנוכח הגישה האירופית המתרחבת בדחיפה אמריקנית של אספקת אמל"ח עיקרי לאוקראינה, ישראל תידרש קרוב לוודאי לנקוט פעולות נוספות בתחום המדיני והצבאי-ביטחוני כדי להעמיד עצמה יותר מאשר מקודם בצד האוקראיני. בבואה לעשות זאת עליה לזכור כי רוסיה לא תיעלם. לא מהמפה הגלובלית וחשוב מכך לא ממעורבות במזרח התיכון ובסוגיה האיראנית. על כן יש להמשיך ולשמר איזונים מורכבים במדיניותה. היא יכולה לעשות זאת תוך הצגת דרישות ברורות מרוסיה בנוגע לעומק הסיוע הצבאי-טכנולוגי שלה לאיראן.

סיכום

הפלישה הרוסית לאוקראינה יצרה עבור ישראל דילמה הנובעת ממספר מתחים מובנים. מדובר לא רק במתח שבין המחויבות הבסיסית לארצות הברית ולמערב, ובין הרצון בהמשך ההבנות עם הרוסים על המב"ם בסוריה ומניעת התקרבותה של רוסיה לאיראן (כפי שאכן קרתה); אלא גם בשורה של סוגיות כבדות משקל הקשורות בקרבה לשני המנהיגים, הקהילות היהודיות בשתי המדינות והפער מול מדיניות ארצות הברית.

ישראל לא הייתה יכולה להתעלם מהמלחמה, ובמבחן התוצאה של מהלכה רושמת לעצמה מאזן מורכב, שעדיין נוטה לחיוב, כולל בשל מהלך תיווך נועז בראשיתה. עם זאת, עליה להיות קשובה להשתנות שתצריך אותה, קרוב לוודאי, לעמוד עוד יותר לצדה של אוקראינה. זאת, תוך שהיא נשמרת מהשפעות ארוכות טווח על היחסים עם רוסיה, שתמשיך להיות שחקן גלובלי הנוכח במזרח התיכון ופעיל בסוגיה האיראנית.